

Kasvatus, teknologia ja taide

Jussi Mäkelä

Lectio praecursoria kasvatustieteen väitöskirjaan Kysymys ihmisenkokoisuudesta. Taidekasvatus mahdollisuutena teknologian ajassa, Tampereen yliopistossa 9.5.2025.

Kasvatuksen ytimessä on ihminen. Toimintaamme kasvattajina ohjaavat näkemykset siitä, millaista on hyvä ihmisuus tai miten ihmiselämä olisi elettävä, jotta se elettäisiin hyvin ja arvollisesti – siis eettisesti kestäväällä tavalla. Tarkemmin ajatellen kasvatuksen ytimeen paikantuu siis kysymys ihmisyyden eettisistä ehdoista. Kutsun sitä kysymykseksi ihmisenkokoisuudesta.

Miten ihmisenkokoisuutta voi sitten tutkia? Tutkimusaiheeni ei ole mitattavissa tai laskettavissa. Sitä ei voi sulkea eikä määritellä tarkkarajaisesti. Siitä ei siis saa objektia: kappaletta, jonka voisi poimia käteen silmiteltäväksi, punnittavaksi, pudotettavaksi, heitettäväksi. Ihmisenkokoisuutta voi ainoastaan lähestyä, ja ainoastaan sisältä käsin, inspektiivisesti. Mitä tämä sitten tarkoittaa käytännössä?

Ensinnäkin se tarkoittaa, että tutkijan on oltava itse tutkimuksessaan. Tämä ei tarkoita itsensä tutkimista, vaan sitä, että tutkija ei yritä ulkoistaa itseään tutkimuksensa kohteesta, vaan päinvastoin sisällyttää itsensä siihen. Tutkija asettaa itsensä tutkimuksensa instrumentiksi, jonka avulla hän paikantaa sen perspektiivisen pisteen, josta tutkimuksen horisontti avautuu. Kuvitellaanpa, että tutkimusaihe on järvimaisema. Tuosta maisemasta ei ole olemassa vain yhtä totuutta tai niin sanottua oikeaa maisemaa, sillä järvelle avautuva näkymä vaihtelee sen mukaan, mistä kohtaa katsotaan. Siksi maiseman tutkiminen tieteellisellä tarkkuudella onnistuu vain, kun tarkasteluun sisällytetään myös tähystyspaikka.

Tutkimuksessani olen sisällyttänyt itseni tutkimuksen tähystyspisteeksi käyttämällä autoetnografista tutkimusotetta ja hermeneuttista lähestymistapaa. Autoetnografi kuvaa tapahtumia itsensä läpi, sellaisina, kuin ne hänelle näyttäytyvät. Hermeneutikko etsii ymmärrystä tulkitsemalla kuvauksia siten, että sisällyttää tarkasteluunsa myös kriittisen asenteen omaan sijaintiinsa ja sen menneisyyteen. Autoetnografi on linssi, jonka sijainnin merkityksen hermeneutikko huomioi. Tämä on inspektiivisen tarkastelun, sisältä käsin tutkimisen, yksi pinta.

Toiseksi ihmisenkokoisuuden lähestyminen sisältä käsin tarkoittaa, että sen tarkastelu ei onnistu teknologisesti. Teknologialla viitataan tässä Martin Heideggerilta omaksumaani määritelmään, jonka mukaan teknologia ei tarkoita tiettyjä teknisiä välineitä tai kohteita, vaan ajattelutapaa. Teknologinen ajattelutapa ratkaisee ongelmia erittelemällä, mittaamalla,

punnitsemalla ja laskemalla. Se on välttämätön taito arkielämässä, mutta sen avulla ei voi ratkaista olemiseen liittyviä kysymyksiä, sillä olemista ei voi eritellä, mitata, punnita tai laskea. Ajattelua, joka ei ole teknologista, voidaan kutsua poeettiseksi tai runolliseksi. Tällainen ajattelu yrittää olla pakottamatta aihettaan, ajatteluttavaista, mihinkään ennalta-asetettuun oletukseen, määreeseen tai kehikkoon, ja antaa sen vain paljastua itsenään.

Järvenrantaan palaten: vaikka mittaisimme jokaisen näkemämme värin tarkan aallonpi-tuuden, edessä avautuvan järven täsmällisen tilavuuden ja vedessä olevien erilaisten hiuk-kasten koostumuksen ja määrän, vastarannan puiden lukumäärän ja lajin, taivaalla lentä-vien lokkien kirkaisujen äänen voimakkuuden ja taajuuden ja rantakivikon jokaisen kiven tilavuuden, massan ja tiheyden, emme silti ymmärtäisi edessämme avautuvasta maisemasta tuon taivaallista. Kiinteistönlvittäjä kertoo meille mielellään tuon rantakiinteistön arvon, mutta sillä ei ole mitään tekemistä maiseman arvokkuuden, sen merkityksellisyyden kans-sa. Sen sijaan runoilijan muutama säe tai taiteilijan muutama siveltimenveto saattavat antaa meille täydellisyyttä hipovan välähdyksen tuosta maisemasta.

Koska emme voi käsittää koko maailmaa, ja koska ihmisenkokoisuudessa on kyse ihmi-sen olemisesta maailmassa, emme voi saada ihmisenkokoisuutta haltuumme. Emme pysty siihen teknologisesti mittaamalla ja laskemalla – muttemme myöskään runollisesti. Runol-lisuus yksin jättää meidät rannalle ihastelemaan ilman kykyä huolehtia tulevaisuudestam-me. Teknologia taas vangitsee meidät rannan kaikkeuden mittaamiseen ja laskemiseen ilman ymmärrystä siitä, miten käyttää tuota tietoa niin, ettemme kadota merkityksellisyyttä. Jotta selviydymme rannalla, on turvauduttava molempiin, runollisuuteen ja teknologiaan. On etsittävä tasapainoista suhdetta ympärillämme olevan ihailamisen ja sen alistamisen elä-misemme tarpeiksi välillä. Tuon tasapainon etsiminen on ihmisenkokoisuuden kysymistä.

On sanottu, että kysymys sisältää jo kysytyn. Se tarkoittaa jotakuinkin, että mielekkään kysymyksen esittäminen edellyttää jo melko hyvää tietämystä asiasta. Kun ajatellaan ihmi-senkokoisuuden kysymistä, voidaan huomata, että teknologista tietoa on tarjolla sievoisesti. Ihmisenkokoisuuden kysymiseksi se ei kuitenkaan riitä, vaan tarvitaan myös runollista ajat-telua. Siitä näyttäisi olevan pulaa nykyisin vallitsevassa keskusteluilmastossa, jota erilaiset luvut, mittarit ja hyötyrationaalisuus hallitsevat. Jollemme halua hukata ihmisenkokoisuut-ta, jos mielimme säilyä elossa, on kykymme runolliseen ajatteluun pelastettava.

Kun aloitin tutkimukseni, en ollut ajatellut oikeastaan vielä mitään edellä sanotusta. Pienten henkilöhistoriallisten sattumusten oikusta olin aloittamassa tutkimusta saksalaisen taiteilijan, opettajan ja yhteiskunnallisen aktivistin Joseph Beuysin taiteesta ja ajatuksista. Nykyisin vähemmän tunnettu Beuys oli omana aikanaan, 1900-luvun jälkimmäisellä puo-liskolla, kansainvälinen taiteen supertähti. Vaikka suhtautuminen Beuysiin on edelleen ris-tiriitaista, hänen merkityksensä nykyiselle käsityksellemme siitä, mikä kaikki voi olla tai-detta, tunnustetaan laajalti. Beuysin lentävistä lausahduksista usein siteerattuja ovat muun muassa ”opettajana oleminen on suurin taideteokseni”, ”taide on pääomaa” ja ”jokainen ihminen on taiteilija”. Näistä lausahduksista viimeinen on yksi keskeisistä vaikuttimista tämän tutkimuksen alkutahdeille. Se on olennainen teesi Beuysin kehittelemälle sosiaalisel-le kuvanveistolle, jonka hän näki ratkaisuna toimimattomiin ja muun muassa ekologista tuhoa aiheuttaviin yhteiskuntamalleihin.

Lyhyesti kuvaten sosiaalisen kuvanveiston voi määritellä yhteiskuntapedagogiseksi ideaksi, jonka tarkoitus on herättää itse kussakin tietoisuus omista mahdollisuuksistaan ja velvollisuuksistaan sosiaalisen ympäristömme muovaamiseen. Tutkimukseni alkuperäinen aie oli läpivalaista sosiaalinen kuvanveisto käymällä taiteellista vuoropuhelua valikoitujen Beuysin teosten kanssa. Prosessin edetessä taiteelliseen tekemiseeni tuli enenevässä määrin vaikutteita myös lukemastani tutkimus- ja teoriakirjallisuudesta. Taiteellinen työskentely

mahdollisti myös pohjimmiltaan yhteensovittamattomien ajatteluratojen käsittelyn yhtä aikaa, joskus jopa yhdessä. Taiteen kentällä on nimittäin mahdollista olla piittaamatta rationaalille sääntöpohjaisuudelle perustuvasta maailmanjärjestyksestä ja antaa tilaa intuitiolle ja runollisuudelle.

Jotta sain muutettua tämän taiteellisen vuoropuhelun tutkimuksen muotoiseksi, turvau-duin jo aiemmin mainittuihin autoetnografiseen tutkimusotteeseen ja hermeneuttiseen lähestymistapaan. Tekemäni teokset ovat kuin etnografisia kenttämuistiinpanoja kokemuk-sistani ja havainnoistani. Tutkimusraportissa yhdistelen näitä muistiinpanoja muihin aineis-toihin, kuten työhuonepäiväkirjoihin ja teoreettiseen kirjallisuuteen. Näin syntyneitä ker-roksellista muistelmaa luen filosofiseen hermeneutiikkaan tukeutuen. Hans-Georg Gada-merin kehittämä filosofinen hermeneutiikka on ymmärtämistä tavoitteleva lähestymistapa, jota voi soveltaa mitä erilaisimpien tekstien tulkintaan. Tekstillä tarkoitetaan tässä yhtey-dessä mitä tahansa tulkinnan kohteena olevaa, ja filosofinen hermeneutiikka soveltuukin oivallisesti myös taideteosten tutkimiseen.

Hyödynnän tutkimuksessani Gadamerin hermeneutiikkaa laajemminkin korostamalla siihen sisältyvää dialogiajattelua, johon kuuluu olennaisesti pyrkimys kohdata keskustelu-kumppani ilman omia oletuksia tai ennakkoluuloja. Toisen annetaan tulla kohdatuksi omana itsenään, pakottamatta mihinkään – siis runollisesti. Gadamerilaisen ankarasti mää-ritelty dialogi on näin ollen yksi tapa tavoitella välähdystä, jossa toinen saa näyttäytyä runollisesti. Dialogissa paljastuu jotain uutta, mikä tarjoaa mahdollisuuden myös omien oletusten ja asenteiden kriittiseen arviointiin ja tarkentamiseen. Miten ymmärrykseni toi-sesta on muuttunut? Millaisia ennako-oletuksia minulla oli? Missä määrin ja miten ne oli-vat virheellisiä? Miksi ne olivat virheellisiä, mikä omissa lähtökohdissani on aiheuttanut virheellisyydet? Hermeneuttinen dialogi on kasvattavaa, sillä se opettaa minulle uutta toi-sesta mutta myös itsestäni. Kaikki ymmärtäminen on myös itseymmärrystä.

Ymmärrystä voi tavoitella ja dialogia käydä myös muutoin kuin puhutulla kielellä. Kasvatusteoreetikko Gert Biesta kutsuu taidetta pyrkimykseksi dialogiin maailman kanssa. Hän liittää dialogisuuteen myös kokemuksen vastarinnasta, joka paljastaa toisen toiseuden – sen, että taidetta tehdessäni en ole koskaan siinä yksin. Tunnistan Biestan ajatuksen vasta-rinnan kokemisesta erityisen hyvin sormissani ja kämmenissäni, jotka veistoksia muovates-sa tunnistavat jatkuvasti materiaalin vastahankaisuuden. Vastarinta voi kuitenkin ilmetä monella muullakin tavalla. Koska taide ei tapahdu koskaan tyhjiössä, sen tekemiseen liittyy aina jonkinlaista kitkaa, hankausta maailman kanssa. Vähintäänkin hankausta syntyy, kun taiteilija yrittää tehdä runollista ajatteluaan muille näkyväksi. Taide ei siis ole puhdasta runollisuutta, vaan siihen sisältyy aina pyrkivä, rajaava, selittävä ulottuvuus, näkyväksi tekemisen akti. Vastarinta piilee runollisen ajattelun ja selittävän kielen välisessä jännittees-sä, joka on väistämätön, sillä selittäminen kiinnittyy teknologiseen ajatteluun.

Pyrkimys dialogiin ilman puhutun kielen ehtoja kartuttaa tietämisen tapaa, joka ei sel-laisenaan taivu puheella kuvattavaksi. Kyse on kehossa asuvasta hiljaisesta tiedosta, tai täs-mällisemmin tietämisestä, sillä kyse on hyvin dynaamisesta, alati muutokselle alttiista tietä-misen tavasta. Hiljainen tietäminen on myös hidasta tietämistä, sillä sen pukeminen puhu-tun kielen muotoon vie aikaa. Kehossa asuva hiljainen tietäminen kertyy, muovautuu ja aktivoituu toiminnassa, mutta sen selittäminen muille kääntyy usein jonkinlaiseksi sekoi-tukseksi näyttämistä, mutinaa ja kirjavia kielikuvia. Hiljainen tietäminen voi kuitenkin aut-taa tunnistamaan ja käsittelemään esimerkiksi vaikeasti avautuvia filosofisia ajatuksia ole-misen aukeaman paljastumisesta.

Taiteen merkitys ihmisyyden eettisten ehtojen paikantamisessa on siinä, että pyrkiminen dialogiin maailman kanssa johtaa väistämättä kohtaamisiin erilaisten toisten kanssa. Nämä

toiset paljastuvat vastarinnassa, joka tekee ne tajuttaviksi ja tunnistettaviksi. Tajuaminen tapahtuu ennen tunnistamista, ja se tapahtuu esikielellisellä tasolla, ennen sanoja. Tajuamisessa jokin toisessa herättää aavistuksen jostain yhteisyydestä, ja toinen tulee tunnistetuksi toisena, jonain kohdattavana, merkityksellisenä. Gadameria lainaten: ymmärtäminen alkaa, kun jokin puhuttelee meitä. Alkaa hapuilu kohti dialogia.

Kutsun hapuiluvaihetta neuvottelemiseksi. Neuvottelemisessä esitetään kysymyksiä ja pyyntöjä ja annetaan vastauksia. Samalla tarkentuvat käsitykset sekä toisesta että omista ennakko-oletuksista. Sanotaanpa, että silmäni osuvat jo tutuksi tulleella rannallamme ajo-puun kappaleeseen, joka kiinnittää huomioni. Tajuan jotain, joka kutsuu tunnistamaan. Ehkä puun syiden ja pois lahonneen oksan kolon muodostama kuvio tuo mieleeni linnun pään. Poimin kappaleen käteeni ja pyörittelen sitä käsissäni. Alan muotoilla puusta varovasti veistämällä vielä enemmän linnun näköistä. Työstän puuta tunnustellen sen syiden suuntia ja opin hahmottamaan siinä piileviä voimia. Samaan aikaan työstän omaa mielikuviani linnusta ja sovitan sitä veistämällä esiin piirtyvään lintuun. Seurailen lähistöllä olevia lokkeja ja koitan sovittaa havaintojani mielikuvini ja puuhun. Tarkastelen lokkeja aivan uudella tavalla, huomaan niissä uusia yksityiskohtia. Neuvottelen puun kanssa oikeista veistolinjoista ja -suunnista ja ymmärrykseni puusta, mielikuvieni virheistä ja oikeista linnuista tarkentuvat jatkuvassa vuoropuhelussa. Dialogiin päästään siinä vaiheessa, kun puun virtaukset ja omat aikeeni sekoittuvat yhdeksi liikkeeksi, ja linnun runollisuus ohjaa kaikkea. Dialogissa ei ole enää minua ja puuta, on vain me ja runollisuus.

Dialogi tapahtuu, kun toisen näkemisen eteen ei enää aseteta omia oletuksia, vaan tunnustetaan toinen itsenäin, sellaisena kuin on. Silloin toinen tunnustetaan osaksi *meitä*. *Me* on Jean-Luc Nancy'n sana kaikelle sille, jota olemassaoleminen koskee. Näin Nancy ratkaisee Heideggeria loputtomiin vaivanneen kysymyksen olemisesta esittämällä, että ei ole olemassa olemista muuten kuin toinen-toistensa-kanssa-olemisena. Olemisen sisältää aina kanssan, olemisessa ollaan aina *me*. Tämä tekee olemisesta poliittista, yhteisellä asialla olemista, ja asettaa samalla olemisen eettisyyden alkuperäiseksi ehdoksi. Kohtaaminen, vuoropuhelu, neuvotteleminen ja dialogi kerrallaan ymmärrämme olemista koko ajan paremmin. Jokaisesta vuoropuhelusta palaamme itsemme kuin toisen luo, entisen itsemme vierelle, vain lähteäksemme uuteen vuoropuheluun. Emme oikeastaan koskaan ole omalla paikallamme, vaan aina tulossa sen vierelle, joka emme enää ole, siksi, joka emme vielä ole. Tämä mahdollistaa itsereflektion ja kasvamisen.

Olen yllä luonnostellut varsin vauhdikkailla vedoilla sitä, mitä olen tutkimukseni myötä ymmärtänyt ihmisenä olemisesta ja olemisesta ylipäätään – sillä ne eivät ole erotettavissa toisistaan. Ihmisyys eettisten ehtojen etsimiseksi, ihmisenkokoisuuden kysymiseksi, voi olla muitakin tapoja, mutta tutkimuksellani osoitan, että taide on siihen oivallinen kenttä. Aloitin tutkimukseni sosiaalisesta kuvanveistosta ja siitä, että jokainen ihminen on taiteilija, ja päädyin luotaamaan taidekasvatuksen filosofista perustaa.

Yhtä lailla kyse on kuitenkin myös sekä kasvatuksen että taiteen filosofisesta perustasta. Kuten Gert Biesta esittää, tavoitellessaan dialogia maailman kanssa taide on aina kasvattavaa. Kasvatus ei suinkaan aina ole taidetta kuin ehkä Beuysin taidekäsityksen mukaan, mutta sen tulee aina olla eettistä. Eettisyyden alkuperä piilee olemisen ymmärtämisessä toinen-toistensa-kanssa-olemiseksi, se piilee *meissä*. Ymmärrys *meistä* laajenee, kun joku tai jokin puhuttelee, tulee tajutuksi, tunnistetuksi ja tunnustetuksi. Taiteessa voidaan ylittää rationaalisuuden asettamat rajat mahdollisille toisille, koska taiteessa tavoitellaan runollista ajattelua, joka raottaa olevan merkityksellisyyden edessä olevaa verhoa. Taiteessa lajirajat tai olemisen muotojen tavat eivät rajoita *meidän* laajenemisen mahdollisuuksia. Kasvaminen ja kasvattaminen kohti ihmisenkokoisuutta, kohti teknologian ja runollisuuden välistä

Katsaus

tasapainoa saattaa onnistua muillakin keinoilla, mutta taiteessa se on totisesti sisällä itsessään. Siksi taide – taidekasvatus – on mahdollisuutemme laentaa teknologiseksi supistunutta elämisen merkityksellisyyttä.

Väitöskirja

Mäkelä, J. (2025). *Kysymys ihmisenkokoisuudesta. Taidekasvatus mahdollisuutena teknologian ajassa*. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-3863-3>

FT, TaM Jussi Mäkelä työskentelee Itä-Suomen yliopiston soveltavan kasvatus-tieteen ja opettajankoulutuksen osastolla kuvataidekasvatuksen yliopisto-opettajana.